

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd>

YIL: 2022
CİLT: 7
SAYI: 1

MAKALE BİLGİSİ

Gönderildiği Tarih: 09.02.2022
Kabul Tarihi: 26.05.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.06.2022

ARTICLE INFO

Submitted date: 09.02.2022
Accepted date: 26.05.2022
Published date: 30.06.2022

e-ISSN 2547-9865

Kutadgu Bilig’de Teg- Fiiliyle Kurulan Birleşik Fiiller

Compound Verbs Formed with Teg- Verb in Kutadgu Bilig

Tuğba Gizem Taner
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı,
Yüksek Lisans Öğrencisi,
tgbagzmtnr9@icloud.com,
0000-0001-6610-1849

Öz

Birleşik fiil, bir yardımcı fiil ile bir ismin veya bir fiilin meydana getirdiği kelime grubuna verilen isimdir. Önce isim ya da fiil unsuru, yardımcı fiil ise sonra getirilir. Bu bakımdan birleşik fiiller kendi içerisinde isim + yardımcı fiil ve fiil + yardımcı fiil şeklinde ikiye ayrılmaktadır. İsim + yardımcı fiiller, isim soylu bir veya birden çok sözcükle temel fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık gelen birleşik fiillerdir. Fiil + yardımcı fiil yapısı ise bir fiil unsuru ile yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan birleşik fiillerdir. Bu çalışmada Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig adlı eser içerisinde yer alan isim + teg- birleşik fiili ve fiil + teg- birleşik fiili incelenmeye çalışılmıştır. İncelenen birleşik fiil yapıları, isim + teg- birleşik fiili başlığı altında İsim + Teg- Fiilinin İsmi Hâlleri ile Kullanılışı, İsim + Teg- Fiilinin İyelik Ekleri ile Kullanılışı şeklinde sınıflandırmaya tabii tutulmuş olup fiil + teg- birleşik fiillerinin ise incelenen metin içerisinde genellikle zarf-fiil ekleri ile örnekler teşkil ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca eserdeki örneklerin metin içerisindeki geçiş sıklığına da yer verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig; birleşik fiiller, isim + teg- yapısındaki birleşik fiiller; fiil + teg- yapısındaki birleşik fiiller.

Abstract

A compound verb is the name given to a group of words formed by an auxiliary verb and a noun or a verb. The noun or verb element is brought first, and the auxiliary verb comes after. In this respect, compound verbs are divided into two as noun + auxiliary verb and verb + auxiliary verb. Noun + auxiliary verbs are compound verbs that are composed of one or more words with a noun and a basic verb and correspond to a single concept. Verb + auxiliary verb structure, on the other hand, is a compound verb consisting of the combination of a verb element and an auxiliary verb. In this study, the noun + teg- compound verb and the verb + teg- compound verb in the work named Kutadgu Bilig written by Yusuf Has Hacıp were tried to be examined. Compound verb structures examined, under the title of noun + teg- compound verb Usage of Noun + Teg- Verb with Noun Cases, It has been classified as the Use of the Noun + Teg- Verb with Possessive Suffixes, and it has been determined that the verb + teg- compound verbs generally constitute examples with adverb-verb suffixes in the analyzed text. It has also been tried to include the frequency of the examples in the work in the text.

Keywords: Kutadgu Bilig; compound verbs; noun + teg- compound verbs; compound verbs in the verb + teg- structure.

i Bu makalenin araştırma ve yayın süreci "Araştırma ve Yayın Etiğine" uygun şekilde yürütülmüştür.

Giriş

Kutadgu Bilig, İslâmî Türk edebiyatının bilinen ilk büyük eseridir. 6645 beyitten oluşmaktadır. Manzum bir siyasetname örneğidir. 11. yüzyılda Türkçenin bilim dili olarak kullanıldığını gösteren en büyük kanıtlardan biridir. Kutadgu Bilig’in kelime anlamı mutlu olma bilgisi, terim anlamı siyaset bilgisidir (Ercilasun, 2004, s. 297).

Yusuf Has Hacib, Balasagun ’da (Kuz-Ordu) soylu bir aile içinde dünyaya gelmiştir. Bilimi, erdemi, zühd ve takvası ile kendini göstermiş, eserini bir buçuk yılda Balasagun’ da yazıp Kaşgar’da tamamlayarak (6645. Beyit) 462 (1069-70) yılında Karahanlılar’ın hakanı Süleyman Arslan Hakan oğlu Tavgaç Uluğ Buğra Han'a sunmuştur (Dia, 2002, s. 478).

Kutadgu Bilig’in yazarı Yusuf Has Hacib hakkında, eserin başında yer alan mensur ve manzum ön sözlerde kısa bilgiler vardır. Buna göre Yusuf Balasagunludur. Manzum ön sözde Kuz Ordu adıyla geçen ve Karahanlılar’ın yazlık merkezi olan Balasagun, bugünkü Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’in 50 km doğusundaki Tokmak şehri civarındadır (Ercilasun, 2004, s. 297).

Kutadgu Bilig (kut+ad-gu bil-i-g "mesut olma bilgisi"). İnsana her iki dünyada saadete ermek için takip edilecek yolu göstermek amacıyla kaleme alınmış bir eser olup iddia edildiği gibi yüksek makama ahlak dersi veren kuru bir öğüt kitabı değil, insan hayatının anlamını çözümlenerek onun cemiyet ve dolayısıyla devlet içindeki görevlerini belirleyen bir hayat felsefesi sistemidir. Yusuf Has Hacib birbirine çok sıkı bağlarla bağlı bulunan fert, cemiyet ve devlet hayatının ideal bir biçimde düzenlenmesinde zaruri olan zihniyet, bilgi ve faziletlerin nelerden ibaret olduğu, bunların nasıl elde edileceği ve nasıl kullanılacağı üzerinde sanatkarane bir şekilde durmuştur (Dia, 2002, s. 478).

Kutadgu Bilig’in nüshalarına bakıldığında Herat nüshası, eserin bilinen ilk nüshasıdır. 843’te (1439) Arap harfleriyle yazılmış olan nüshadan Uygur harfleriyle istinsah edilmiştir. XV. yüzyılda Orta Asya ve Anadolu arasındaki ilişkileri geliştirmiştir. Fergana nüshası, Kutadgu Bilig’in ele geçen nüshaları arasında en önemlisidir. 1913 yılında Nemengan’da Ahmet Zeki Velid-i Togan tarafından bulunmuştur. Fergana nüshasının baş ve son kısmı eksiktir. Nerede, ne zaman, kim tarafından ve kimin için yazıldığı hakkındaki kayıtlar kaybolmuştur. Mısır nüshası, Arap harfleriyle yazılmıştır. Mısır-Memlûk Sultanı el-Melikü’n-Nâsır’ın kölesi İzzeddin Ay-Demir ed-Devâtdâr için hazırlanmıştır. Kutadgu Bilig’in Mısır Nüshası 1896’da Kahire’de bugünkü adı Kral olan Hidiv kütüphanesinin müdürü Alman bilgin Bernhard Moritz tarafından bulunmuştur (Ercilasun, 2004, s.295-296).

Birleşik fiil bir yardımcı fiil ile bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubuna verilen isimdir. Önce isim ya da fiil unsuru, yardımcı fiil ise sonra getirilir. Bu bakımdan birleşik fiiller kendi içerisinde isim + yardımcı fiil ve fiil + yardımcı fiil şeklinde ikiye ayrılmaktadır. İsim + yardımcı fiiller, isim soylu bir veya birden çok sözcükle temel fiilin

birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık gelen birleşik fiillerdir. Fiil + yardımcı fiil yapısı ise bir fiil unsuru ile yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan birleşik fiillerdir. Bu çalışmada Kutadgu Bilig adlı eserde isim + teg- birleşik fiili ile fiil + teg- birleşik fiili incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada incelenen birleşik fiil yapıları, isim + teg- birleşik fiili başlığı altında I. İsim + Teg- Fiilinin İsmi Hâlleri ile Kullanılışı (yalın hal, yönelme hali, bulunma hali, çıkma hali, belirtme hali), II. İsim + Teg- Fiilinin İyelik Ekleri ile Kullanılışı şeklinde sınıflandırmaya tabii tutulmuştur ve fiil + teg- birleşik fiillerinin incelenen metin içerisinde genellikle zarf-fiil ekleri ile örnekler teşkil ettiği tespit edilmiştir. Eserdeki örneklerin metin içerisindeki geçiş sıklığına da yer verilmiştir.

1. Birleşik Fiiller

Birleşik fiil, bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur. İsim veya fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra getirilir. Yardımcı fiilin başına getirilen unsurun isim veya fiil olmasına göre birleşik fiiller ikiye ayrılır. Bu iki çeşit birleşik fiilin yardımcı fiilleri de ayrı ayrıdır (Ergin, 2007, s. 386).

Birleşik fiiller, “Bir hareketi karşılayan birleşik fiiller, bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller” olmak üzere iki grupta incelemiştir. İlk grupta ana yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller (isim+ et-, ol-, yap-, eyle-, kıl-, bulun- yardımcı fiilleri), diğer fiillerle kurulan birleşik fiiller (yol al-, para ye-, boş ver- vb.) olmak üzere iki alt grup yer almaktadır (Karahana, 2004, s. 73-79).

İsim + yardımcı fiil şeklindeki birleşik fiillerin tek bir oluş ve kılış anlattığını, bunları eserde birleşik fiil yapan yardımcı fiil ve bildirme vazifesi gören yardımcı fiil biçiminde ikiye ayırarak incelenmiştir (Ercilasun, 2005, s. 45-52).

İsim + yardımcı fiil şeklindeki birleşik fiiller, “Ad ile yardımcı fiilin, /.../ yahut da ad soylu bir veya birden çok kelime ile esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir ve bunları ögeleri açısından özne + fiil, nesne + fiil, yer tamlayıcısı + fiil, zarf + fiil” biçiminde tanımlanır. (Korkmaz, 2003, s. 150).

İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller et-, ol-, -eyle-, bulun-, yap- fiilleridir. Bunlardan et-, eyle-, yap- isimlerden geçişli birleşik fiil, ol- ve bulun- ise geçişsiz birleşik fiil yaparlar. Asıl ve çok kullanılan yardımcı fiiller et- ve ol-’dur. Bazen de et- ve ol- fiilleri ile birleşmeyen isimlerden birleşik fiil yaparlar (Ergin, 2007, s. 386).

İsim+ teg- birleşik fiilinin Kutadgu Bilig’de karşıladığı anlamlar; asığ teg- “fayda sağlamak”, başın kökke teg-“başın göğe ermek; beklenmeyen bir mutluluğa ermek”; çoğı teg- “kavga gürültü çıkmak”; elgi teg- “eli değmek; bir şey yapmaya vakit ve fırsat bulmak”; elgi teg- “eli değmek; halletmek, çözmek”; elig tegme- “el sürdürmemek, dokundurmamak”; elig tegme- “el değmemek, dokunulmamak”; emgek teg- “zahmet olmak; zahmet vermek; zahmet

çekmek; zahmete katlanmak”; erejke teg- “rahata ermek, huzur bulmak”; ilig teg- “el uzatmak; birinin bir hakkını almaya çalışmak; el uzatmak; yardımcı olmak üzere girişimde bulunmak”;

inçke teg- “rahata ermek, huzur bulmak, huzura kavuşmak”; köni teg- “adil olmak, doğru olmak”; küç teg- “zor kullanmak” küç (basınç) teg- “zulüm görmek, zulme uğramak”; muñka teg- “sıkıntıya düşmek”; muyanka teg- “sevaba girmek”; saşınç kağgu teg- “kaygıya, endişeye düşmek, kaygılanmak”; tarlıkı teg- “dara düşmek; para sıkıntısı çekmek”; ülüg teg- “nasibini almak; yararlanmak, sebeplenmek”; ülüg teg- “nasip kısmet olmak”; ülüş teg- “payına, hissesine düşmek”; yakın teg- “yaklaşmak”; yanut teg- “karşılık, yanıt vermek”; yası teg- “zararı dokunmak; zarar gelmek”; yoğuğ teg- “zarar görmek”; yoğuğ teg- “iftiraya uğramak, maruz kalmak, suçlanmak”; “yüki teg-” yük olmak; zahmet, sıkıntı vermek”. (Güngör, 2020, s. 42-52).

Fiil + yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiiller, “bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy (ko-) fiilleridir. Bunların başına fiillerin vokal, nadir olarak da -ıp, -ip zarf fiili getirilerek birleşik fiil yapılır. Asıl mana zarf fiilin manasıdır. Yardımcı fiiller manaları ile değil, sadece yardımcı fiil fonksiyonu ile çekim unsuru olarak vazife görürler.” şeklinde tanımlanır. (Ergin, 2007, s. 387).

2. Teg- Fiili

2.1. İsim + Teg- Fiilinin İsmi Hâlleri ile Kullanılışı

İsim+ teg- birleşik fiilinin, taramılan metinde yalın ve yönelme hâlindeki beyitlerine rastlanmıştır.

2.1.1. Yalın Hal ile Kullanışı

17 farklı isimle toplam 88 örnekte isim+ teg- birleşik fiillerin yalın hal eki aldığı tespit edilmiştir.

2.1.1.1. asıg teg-: yararlı olmak.

Bularda biri kazı yinçge arıg

Sakınuk kerek *tegse* halkka *asıg* (KB 5329)

“Bunlardan biri özenli, temiz bir kadı. Günahlardan sakınarak halka *yararlı olmalı.*”

2.1.1.2. çoğı teg-: kavga, kargaşa çıkarmak.

Bularda idi sarp bu yawlak yağı

Et özdin **teğir** ol üküşrek **çoğı** (KB 3591)

“Bunlardan en sarp, en kötü düşman bedendir. Çoğu **kargaşa** ondan **çtkar**.”

2.1.1.3. *elig teg-* / *ilig teg-*: el sürmek, dokunmak; bir işi yapmak, ilgilenmek; almaya dokunmaya kalkışmak, yardım etmek; bir işe girişmek, birisinin işine karışmak.

Sak erse begi ilke **tegmez elig**

Kalı tegse yetrür ukuş ög bilig (KB 2029)

“Bey ihtiyatlıysa iline **el değıdirmez**. Eğer değıerse akıl ve bilgisiyle onu engeller.”

Bodun inçke tegse **ilig tegmese**

Begi atı edgün yadılsa basa (KB 2180)

“Halk huzur bulsun, kimse ona **el uzatmasın**. Beyin adı iyi olarak anılsın.”

Şireni çıkarda körüp saklasa

Añar toğru yolda **elig tegmese** (KB 2550)

“Şıra çıkarken onu gözetmeli. Ona yolda kimsenin **elini değıdirmemeli**.”

Elig sunsa erdem bile er **teğip**

Uluğ tağ başın yére ildrür eğıp (KB 2647)

“Kim erdemle **elini uzatırsa** ulu dağların başını eğer, yere indirir.”

Usa ew kızı al **elig tegmedük**

Seniñde adın er yüzün körmedük (KB 4477)

“Ev kızı al, **el değımemiş**. Senden başka erkek yüzü görmemiş.”

Biziñde osalrak kim ol ay ilig

Yawa boldı üd kün **tegümez elig** (KB 5840)

“Bizden daha aymaz kimdir ey hakan. Boşa geçti zamanımız, ibadete **elimiz değımedi**.”

2.1.1.4. *elig tegür-*: dokunmak; ilgilenmek, yardım etmek.

Tegürdi maña *elgin* elig yaşım

Kuğu kıldı kuzğun tüsi teg başım (KB 365)

“Elli yaşım bana *elini değirdi*, kuzgun gibi saçımı kuğu tüyüne döndürdü.”

Otuz yığmışın yandru aldı elig

Negü kılğay altmış *tegürse elig* (KB 368)

“Otuza dek koruduğumu aldı elli, ne yaparım altmış *elini değdirirse*.”

Basutçı tilep bulmadı kör ilig

Tegürdi özi barça işke *elig* (KB 431)

“Bey yardımcı aradı, bulamadı. Her işe kendi *et* atmak *zorunda* kaldı.”

Bu ay toldı hâlin eşitti ilig

Ölüm tutğakı ig *tegürmiş elig* (KB 1067)

“Hakan, Ay Toldı’nın halini duydu. Ölümün öncüsü hastalık *elini değdirmiş*.”

Örüg bol amul bol tüzün bol silig

Kamuğ edgülükke *tegürgil elig* (KB 1416)

“Yüce ol, doğru ol, doğru kişilikle. *Elin*, bütün iyiliklere *erişsin*.”

Atañ öğretümedi erdem bilig

Tegümedi méndin yéme ök *elig* (KB 1794)

“Babam bilgi ve erdem öğretemedi. Yine benim de pek *elim değmedi*.”

Kimiñde uwut bolsa kılkı silig

Kamuğ tersiz işke *tegürmez elig* (KB 2006)

“Kimde edep varsa o alçakgönüllüdür. Hiçbir densiz işe *elini değdirmez*.”

Kayu işke bilge yetürdi bilig

Anı yetti tuttu *tegürdi elig* (KB 2605)

“Hangi iş için bilge bilgisini kullandıysa ona ulaştı, tuttu, *elini değirdi*.”

Közi suk kişi aşka sukluk kılur

Elig tegrür aşka aşığ artatur (KB 2847)

“Aç gözlü kişi yemeğe aç bakar. **Elini değdirdiği** yemeğin tadını bozar.”

Yanut bérđi ögdülmiş aydı ilig

Tilek keldi tuttı **tegürdi elig** (KB 3102)

“Yanıt verdi. Ögdülmiş, dedi ki Hakan **elini değdirdi**, herkes dileğini buldu.”

Kalı bilmediñ erse öğren bilig

Tapuğlarka ötrü **tegürgil elig** (KB 3221)

“Eğer bilgi bilmedinse (bilmiyorsan) öğren. Ondan sonra **elini** ibadete **götür**.”

Bayat bérđi erdi ukuş öç bilig

Tüzü edgülükke **tegürdüm elig** (KB 3467)

“Tanrı bana anlayış, akıl ve bilgi verdi. Böylece bütün iyiliklere **elimi değdirdim**.”

Yağıda asıg yok yetürgil bilig

Asığ bolmaz işke **tegürme elig** (KB 4231)

“Düşmanlığı yararı yok bunu bil, yararı olmayan işe **el sürmemeli**.”

Tilese neñiñe **tegürgey elig**

Tilese cânıñka yétürgey yilig (KB 4267)

“İsterse malına **elini uzatır**, isterse canına iliği yedirir.”

Takı munda yakşı ayur kör bilig

Bilig birle işke **tegürgü elig** (KB 4451)

“Bundan daha güzel bilgi söyler. Bilgiyle her işe **elini uzat**.”

Bayat bersü tevfiğ sana ay ilig

Kamug edgülükke **tegürgil elig** (KB 5437)

“Tanrı tevfiğ versin sana ey hakan. Birçok iyiliğe **elini değdirsin**.”

Müsülmânka yakma **tegürme elig**

Anıñ hasmı teñri-turur ay ilig (KB 5489)

“Müslümanı yakma, ona **elini deǵdırme**. Tanrı durur bunun karşısında.”

Bir ök törlüg ermez bu işke bilig

Büte törlüg iş bar **tegürgü elig** (KB 5723)

“Bu iş için tek bir bilgi yeterli deǵil. Yapılacak türlü iş var, **elini deǵdir.**”

2.1.1.5. *emgek teg-*: güçlükle karşılaşıp yorulmak, sıkıntıya katlanmak, sıkıntı çekmek.

Tegir boldı künde kör **emgek** üküş

Erej kolsa **emgek tegir** ol ülüş (KB 432)

“Her gün pek çok **zahmet çekti**. Huzur istedi, **zahmetle karşılaştı.**”

Kalı **tegse emgek** ya kadǵu sakınç

Serirse kelir ötrü kayra sewinç (KB 1320)

“Eǵer **zahmet çekse** kaygı ve endişeye düşse, sabrederse yine kaybettiǵi sevinci bulur.”

Bedük iş bodun başlamakı ağır

Baş aǵrıǵ bile tutçı **emgek tegir** (KB 2147)

“Halka baş olmak büyük ve ağır iştir. **Zahmet ister** ve baş aǵrıtır.”

Maña **tegse emgek** erej me tegir

Erej birle emgek yanaşu yorır (KB 3140)

“Ben sıkıntı çekiyorsam rahat da ediyorum. Emekle zahmet yan yana yürür.”

Kişi öz tilekin yorısa yoluǵ

Añar **tegmez emgek** ay bilgi uluǵ (KB 3322)

“İnsan kendi isteǵiyle yolu yürürse, ey bilgisi ulu o **zahmet çekmez.**”

Ayur ay kadaş **teǵdi emgek** saña

Kadaşlık kılıp sözlediñ sen maña (KB 3683)

“Dedi: Ey kardeş, sana **zahmet oldu**. Söylediklerine bana kardeşlik ettin.”

Maña **tegsü emgek** sen inçin tiril

İlig tapğı birle bodun asğı kıl (KB 3699)

“Ben **zahmet çekeyim**, sen erinçle yaşa. Hakanın hizmetinden halka yararlı ol.”

Ayı artuk **emgek tegürme** anar

Bayat ol saña hasmı andın sıñar (KB 4529)

“Onlara fazla **zahmet çektirme**. Sonra Tanrı senin hasmın olur.”

Saña **tegdı emgek** kelü hem baru

Yanutı bayat bérü kün teg yaru (KB 4872)

“Sana gidip gelirken **zahmet oldu**. Bunun karşılığını Tanrı versin, gün gibi parla.”

Saña ma üküş **tegdı emgek** yorıp

Tilin sözlediñ hem yügürdüñ arıp (KB 4923)

“Sana da çok **zahmet oldu**, koşturup dilinle söyledin fazlaca yorulup.”

Barayın iligke ilig kelmesün

Mañar **tegsü emgek** añar tegmesün (KB 4995)

“Gideyim hakana, hakan gelmesin. Ben **emek çekeyim**, o zahmet etmesin.”

Özüm ârzûlap keldi emdi saña

Nelük teggey emgek ay ilig maña (KB 5041)

“Kendim isteyip geldim sana. Ey hakan bana nasıl **zahmet olur**.”

Adakın yoriğlıka **emgek tegir**

Köñül birle mañsa ol emgek barır (KB 5047)

“Yaya yürüyen insana bu zahmet olur. Gönülle yürüyünce **zahmet gider**.”

Köñül birle keldim saña ay ilig

Kaçan **tegge emgek** yetürgil bilig (KB 5048)

“Gönlümle geldim sana ey Hakan, ey bilgisi yeterli insan neden *zahmet olsun.*”

Erejlensü ilig tirilsü kutun

Maña *tegsü emgek* baş ağrığ bütün (KB 5856)

“Erince kavuşsun hakan, mutlulukla yaşasın. Bütün *zahmetler* ve baş ağrılarını ben *çekeyim.*”

Seniñ bir yüzüñni köreyin téyü

Saña *tegdi emgek* okıdım berü (KB 5977)

“Yüzünü bir kere göreyim diye seni buraya çağırdım. Sana *zahmet oldu.*”

Saña *tegse emgek* ya kadğu sakınç

Maña ma kaçan bolğa anda sewinç (KB 6235)

“Sen *zahmet çekerken* ya da kaygı içindeyken, nasıl olur da sevinebilirim ben.”

2.1.1.6. *erej teg-*: sıkıntısız durumda olmak, ferahlanmak, dinlenmek.

Maña tegse emgek *erej* me *tegir*

Erej birle emgek yanaşu yorır (KB 3140)

“Ben emek veriyorsam *rahat* da *ediyorum.* Emekle zahmet yan yana yürür.”

2.1.1.7. *köni teg-*: doğru olmak, adil olmak.

Yüzi körki körklüg kerek hem yülüg

Kılınçı *köni tegse* halkka ülüg (KB 2208)

“Vezirin yüzü, görünümü düzgün olmalı. Tavrı *doğru olursa* halka adil davranmalıdır.”

2.1.1.8. *küç teg-*: zulüm görmek, zahmet çekmek.

Şeker ol kişi yér añar *küç tegip*

Törü bulsa méndin kapuğka kelip (KB 812)

“Şeker, *zulüm gören* kapıma gelip adaleti benden bulanlar için.”

Saña kim **tegürdi** maña ay bu **küç**

Ya kim öwkeledi ya kim kıldı öç (KB 6310)

“Bana söyle, kim sana uyguladı güç. Ya da kim öfkelendirdi, kim aldı öç.”

2.1.1.9. *küç basınç teg-*: zahmet çekmek.

Ay ilig üç iştin **tegir küç basınç**

Biri beg osal bolsa tegse irinç (KB 3109)

“Ey hakan şu üç işten **zahmet (sıkıntı) gelir**. Zorbalık biri beyin aymazlığı ki bundan sorun çıkar.”

Kalı **tegdi** erse saña **küç basınç**

Berü kel maña ay bu kadğu sakınç (KB 3206)

“Eğer sana **baskı yapıldıysa** beri gel, bana bu kaygı ve tasayı anlat.”

2.1.1.10. *sakınç kadgu teg-*: endişeye, sıkıntıya düşmek; darlık, yokluk içinde olmak.

Kalı **tegse** emgek ya **kadğu sakınç**

Serirse kelir ötrü kayra sewinç (KB 1320)

“Eğer zahmet, **kaygı ve endişeye düşse**, sabrederse yine kaybettiği sevinci bulur.”

Saña tegmedi bu sakınç yalñuzun

Maña **tegdi kadğu sakınçlar** uzun (KB 1550)

“Üzüntü yalnızca sana dokunmadı. Bana da **kaygı ve endişe düştü**.”

Sewinç bolsa kimke özüñ sewnü bér

Sakınç kadgu tegse yéme saknu bér (KB 4257)

“Sevinen biri varsa sen de sevin. **Endişe ve kaygıya düşerse** sen de kaygılan.”

Saña kim tegürdi bu **kadgu sakınç**

Negü erki hâliñ sözüg ne erinç (KB 6233)

“Sana kim bu **kaygı ve endişe verdi**. Nedir bu halin, bileyim söyle nedir derdin.”

Sañã *tegse* emgek ya *kadgu sakınç*

Mañã ma kaçan bolğa anda sewinç (KB 6235)

“Sen zahmet çekerken ya da *kaygı ve endişeye düşerken*, nasıl olur da sevinebilirim ben.”

Sañã *tegdi* kaç kün bu *kadğu sakınç*

Tegümediñ işke işiñ ne erinç (KB 6350)

“Birkaç gün *kaygı ve endişe çektin*. İşler nasıl acaba, pek ilgilenemedin.”

2.1.1.11. *selam tegür-*: selam ulaştırmak.

Tüzü dört eşiñe tümen miñ *selâm*

Tegürgil kesüksüz tutaşı ulam (KB 31)

“Dört halifeye on binlerce *selam ulaştır*, zamanın sonsuzluğunda.”

Meniñdin bularka üküş miñ *selâm*

Tegürgil idim sen kesüksüz ulam (KB 61)

“Benden onlara bin selam olsun, Rabbim *selamım* seninle onlara *ulaşsın*.”

Sewüg sawçıkamiñ meniñdin *selâm*

Tegürsün bayatım kesüksüz ulam (KB 1348)

“Sevgili peygambere benden bin *selam ulaştırsın*. Tanrım selamımı kesintisiz ulaştırsın.”

Tüzü işleriñe yéme ök selâm

Tegürsün bayatım kesüksüz ulam (KB 3906)

“Bütün arkadaşlarına da yine çok *selam* kesintisiz *ulaştırsın* Tanrım.”

İlig aydı barıl meniñdin *selâm*

Tegürgil añar sen ay bilgi tamâm (KB 5665)

“Hakan dedi: Git, benden de *selam götür* ona sen ey bilgisi tam.”

İligke *tegürgil* meniñdin *selâm*

Bu âhır selâm ol ay bilgi tamâm (KB 6185)

“Hakana **götür** benden **selam**. Bu son selamımdır ey bilgisi tam.”

Tüzü dört eşine meniñdin **selâm**

Tegür ay bayatım tutaşı ulam (KB 6520)

“Onun dört arkadaşına da benden durmadan. Ey Tanrım binlerce **selam ulaştır**.”

Tegür sawçımızka tümen miñ **selâm**

Tüzü dört eşine takı ertüre (KB 6645)

“Binlerce **selam gönder** savcımıza ve onun dört doğru arkadaşına.”

2.1.1.12. *tatıg teg-*: zevk almak.

Sınamış bütülmüş kişig tut katıg

Saña **teggey** andın tümen miñ **tatıg** (KB 1300)

“Deneyimli, güvenilir insanları sıkı tut. Sana binlerce **tat** onlardan **gelir**.”

Kamuğ teprenürke bulardın asıg

Tözüke **tegir** yém içimdin **tatıg** (KB 4402)

“Her canlı bunlardan yararlanır. Yeme içme **zevkini** bunlar **verir**.”

2.1.1.13. *ülüg teg-*: nasip almak, nasip olmak, kısmet olmak.

Meniñ me kılınçım bu ol belgüüg

Tözüke **tegir** barça méndin **ülüg** (KB 832)

“Benimde eylemim aynı böyledir. Herkes benden **nasibini alır**.”

Maña **tegmedi** bir seniñdin **ülüg**

Seniñsiz kişi köñli boldı ölüg (KB 1860)

“Senden bana **nasip olmadı**. Sensiz, kişinin gönlü ölü sayılır.”

Bilig **tegmese** kimke erse **ülüg**

Tirig tése bolmaz anı tut ölüg (KB 2450)

“Bir kimse bilgiden *nasibini almamışsa*, diri desen olmaz, onu ölü saymalı.”

Törülüg köni beg kut ol belgülüg

Kutı birle *tegrür* tözüke *ülüg* (KB 3461)

“Törelî, doğru bey gerçekten kuttur. Onun kutundan herkes *nasibini alır*.”

İsig tumlığığ hem kuruğ ya ölüg

Yaraştırdı halkka *tegürdi ülüg* (KB 3726)

“Sıcakla soğuşu, kuruyla yaşı birbirine yaraştırdı ve insanlara *payını verdi*.”

Erej adnağuş kılğuş sakış saña

Ülüg tegmesü ay uruğluğ karı (KB 5295)

“Erince başkasına, tasası sana *kismet olmasın* ey kocamış soylu.”

Ay ilig bu ol bu kutuñ belgülüg

Saña iki ajun *tegürgü ülüg* (KB 5586)

“Ey hakan, budur kutun, bu belli. Sana her iki dünyadan *payını verir*.”

2.1.1.14. *ülüş teg-*: payına düşmek, nasip olmak.

Bu ay toldı aydı kör erdem üküş

Meniñdin *tegir* tegse erke *ülüş* (KB 673)

“Ay- Toldı dedi: Erdemim çoktur. İnsana *kismet* ancak benden *olur*.”

Nerek kenç urur sen bu altun kümüş

Saña *teggüsi* ol iki böz *ülüş* (KB 1420)

“Bu altın gümüşü niçin topluyosun? Senin *payına* iki parça bez *düşecek*.”

2.1.1.15. *yakın teg-*: yakın olmak, yaklaşmak.

Yakın tegdi erse kadaşka barıp

Atındın kodı tüşti tegdi yorıp (KB 3290)

“*Yaklaşınca* akrabasına varıp atından indi, yürüyüp kapısına geldi.”

Barıp *tegdi erse* kadaşka *yakın*

Yırak tüşti attın küdezdi hakın (KB 3956)

“Kardeşinin yanına varıp gitti. Onun hatırı için atından indi biraz uzakta.”

Yakın tegdi erse anıñ üskiñe

Tüşüp bardı akru yorıp kapğıña (KB 4971)

“Onun evine yaklaşınca atından indi. Sonra yürüdü kapısına geldi.”

Yakın tegdi tüşti yorıp bardı ol

Kapuğka tegip ündedi koldı yol (KB 6285)

“*Yaklaşınca* inip yürüdü. Kapıya gelip seslendi.”

2.1.1.16. *yanut teg-*: karşılık vermek, yanıt vermek.

Yakınlık bu iki kişi birle tut

Bulardın saña *teggey* edgü *yanut* (KB 4237)

“Bu iki kişiyi kendine yakın tut. Bunlar senin iyiliğine *karşılık verirler*.”

2.1.1.17. *yodug teg-*: zarar görmek, iftira atmak, yenilgiye uğratmak.

İkinçi osal bolma sak tur odug

Saña *tegmese* bir müfâca *yodug* (KB 1452)

“İkincisi aymaz olma, dikkatli ol Ansızın sana bir *iftira değmesin (iftiraya uğrama)*.”

Biliglig kerek beg ukuşluğ odug

Añar *tegmese* bir müfâcâ *yodug* (KB 1956)

“Bilgili olmalıdır bey, akıllı ve uyanık. Bir *iftirayla* ansızın *karşılaşmamak* için.”

Talu er kerek sak bu işke odug

Añar *tegmese* bir osalın *yodug* (KB 2273)

“Seçkin biri gerek bu iş için, Aymazlık yüzünden *iftiraya uğramaması* için.”

Kayusı sak erse yağıda odug

Séziksiz yağıka bu **tegrür yodug** (KB 2358)

“Kim önlem alıp uyanık olursa savaşta, Kuşkusuz düşmanı o **yenilgiye uğratur.**”

İdi sak küdezgü bu yérde begin

Yodug tegmese anda teñsizlikin (KB 2582)

“Çok iyi gözetmeli bu yerlerde beyini, başına bir felaket ya da **zarar görmesini** önlemeli.”

Negü tér eşitgil ay köñli odug

Yağı yası **tegrüp** tokımış **yodug** (KB 4189)

“Ey gönlü uyanık insan ne der işit. Düşmanın **iftirasına uğramış** olan.”

Negü tér eşit emdi köñli odug

Ölümke osal bolma **teggey yodug** (KB 4828)

“Ne der işit şimdi uyanık gönüllü ölüme aymaz olma, **zararı dokunur.**”

Neçe ked beg erse ukuşluğ odug

Yoñağçı yakın bolsa **tegrür yodug** (KB 5864)

“Nice iyi, akıllı uyanık bir bey olsa da gammazcı yakın olursa **zararından kurtulamaz (iftiraya uğrar).**”

2.1.1.18. **yük teg-**: yük olmak, zahmet ve sıkıntı vermek.

Yükümni yüder sen tilek iş yorır

Méni tındurur sen saña **yük tegir** (KB 1876)

“Yükümü yükledin, işler dileğimce yürüyor. Beni rahat ettiriyorsun ama sana **yük oluyor.**”

2.1.2. Yönelme Hali ile Kullanışı

9 farklı isimle toplam 55 örnekte isim +teg- birleşik fiillerin yönelme hali eki aldığı tespit edilmiştir.

2.1.2.1. *başın kökke teg-*: çok sevinmek, sevinçten uçmak.

Kimiñ birle devlet yaraşsa kelip

Başın kökke tegrür yokaru kılıp (KB 3072)

“Kime devlet yanaşırsa gelip yukarı kaldırır *başını göğe değdirir.*”

Başım kökke tegsün tése sen turup

Bilig birle işle kamuğ iş körüp (KB 4557)

“Eğer *başım göğe ersin* dersen. Bütün işlerini dikkat ve bilgiyle gör.”

Başın kökke tegse bedüklük atın

Kirip yatğu ornuñ kara yér katın (KB 4820)

“*Başın göğe değe* adın büyüse, gidip yatacağın yer kara yer katıdır.”

Sunup tutsa elgiñ eğer kök közin

Başın kökke tegse yana yérde sen (KB 6149)

“Uzanıp elinle yıldızları tutsan da *başın göğe değe* de yerdesin yine.”

2.1.2.2. *edgüke teg-*: iyi olmak, iyiliğe erişmek, iyileşmek.

Az *edgüke tegse* unıtur özin

Yaşıl kökte üstün yoritur sözün (KB 1124)

“Biraz *iyi olsa* kendini unuttur. Mavi göğe bile sözüm geçer sanır.”

Bu emgek yük ol bir ağır yüdgüke

Anı yüdse ötrü *tegir edgüke* (KB 1874)

“Bu emek yüklenene ağır bir yüküdür. Onu yüklenen *iyiliğe erişir.*”

2.1.2.3. *erejke teg-*: rahata kavuşmak, huzura kavuşmak.

Birisi sürer kör birisi okır

Bu ikin ara kim *erejke tegir* (KB 5345)

“Birisi kovar bak birisi çağırır. Bu ikisi arasında kim *erince ulaşır*.”

El itlür *erejke tegir* bu bodun

Du‘â artar ötrü saña ol üdün (KB 5568)

“İl ilerler, halkın *erince ulaşır*. Bundan ötürü sana iyi dua artar.”

2.1.2.4. *inçke teg-*: huzura kavuşmak.

Ajun *inçke tegdi* tüzüldi törü

Törü birle atın kopurdı örü (KB 103)

“Dünya *huzura kavuştu* ve düzen kuruldu; o adını kanunla yüceltti.”

Sewindi ilig *inçke tegdi* özi

Ajunda yadıldı kör atı sözi (KB 1044)

“Hakan sevindi, *erinç buldu*. Dünyaya adı ve sözü yayıldı.”

Tüzüldi törü hem itildi éli

İlig *inçke tegdi* bekip él ulı (KB 1772)

“Yasa düzenlendi, hem il düzeldi. Hakan *erince kavuştu*, ili sağlamaştı.”

Ukuşuğka tegse adın begliki

İlin *inçke tegrür* bu bir sözke büt (KB 1781)

“Eğer beylik akıllıya gelirse, ili *erinç bulur*, bu söze inan.”

Bilig *inçke tegdi* yaradı küni

Bayatka şükür kıldı ögdi anı (KB 1782)

“Hakan *huzura kavuştu*, günü ışıldı. Tanrı’ya şükür kıldı ve onu övdü.”

Negü tér eşit bu tapuğçı tili

Begin *inçke tegrür* tapuğsak kulu (KB 1880)

“Ne der işit bu hizmetlinin dili, beyini *erince kavuşturun* işini seven kulu.”

Bodun *inçke tegse* ilig tegmese

Begi atı edgün yadılsa basa (KB 2180)

“Halk *huzura kavuşsun*, kimse ona el uzatmasın. Beyin adı iyi olarak anılsın.”

Bu yañlığ kişi bolsa begke vezir

Begi birle bodnı tüz *inçke tegir* (KB 2239)

“Böyle bir kişi olursa beye vezir, beyiyle birlikte halkı da *erince ulaşır*.”

Bu yañlığ bulunsa ay(!) ilig vezîr

Begin *inçke tegrür* karası udır (KB 2260)

“Ey hakan, böyle biri olursa vezir. Bey huzura kavuşur, halkı rahat uyur.”

Kédin öñdün oñ sol bolur bu turup

Begin *inçke tegrür* bu emgek körüp (KB 2962)

“Arkaya, öne, sağa ve sola giderler. Beyin zahmeti görüp *huzura kavuşur*.”

Bodun *inçke tegdi* turuk semridi

Seweri bedüdi yağı yawırdı (KB 3094)

“Halk *erince kavuştu*, zayıflar semirdi. Sevenleri çoğaldı, düşmanları zayıfladı.”

Bayudı bodun *inçke tegdi* yatur

Uluş kend bezendi köñül yilgütür (KB 3104)

“Halk zenginleşti ve *erince kavuştu*. Eyalet ve kentler bezendi, gönüller ferahladı.”

Köni çın kişi bulsa begler bütün

Özi *inçke tegdi* tirildi kutun (KB 3128)

“Tam doğru, güvenilir birini bulursa beyler kendileri *erince kavuşur*, mutlulukla yaşarlar.”

Telim bolsa ilde tusulur tetig

Begig *inçke tegrür* kılır bu itig (KB 3144)

“Çok olursa ilde yararlı ve zeki insanlar, bey *erince kavuşur*, işleri onlar yapar.”

Bu üç işte bolsa kişisi köni

Bodun *inçke tegdi* yaradı küni (KB 5332)

“Bu üç işin adamı olursa doğru. Halk *huzura kavuşur*, günü aydınlanır.”

İte tur süze tur bu él işlerin

Bodun *inçke teggey* özün me yarın (KB 5504)

“Yapadur, süzedur bu il işlerini. Halkın, özünün *erince kavuşması* için.”

Tüzüldi bodun hem süzüldi éli

Tınp *inçke tegdi* yıl ay kün tili (KB 5626)

“Düzenlendi halk ve süzüldü ili. Susup *erince kavuştu* yıl, ay, günlerce dili.”

Bodun *inçke tegdi* itildi éli

Du‘â birle tınmaz ra‘iyyet tili (KB 5728)

“Halk *erince kavuştu*, düzeldi ili. Durmadan dua eder raiyyetin dili.”

Bodun *inçke tegdi* itildi ajun

Erejlendi ilig awındı özün (KB 5942)

“Halk *erince kavuştu*, dünya düzene girdi. Hakan rahatladı ve bununla avundu.”

Müsülmân karıştı için et yéşür

Tükel *inçke tegdi* bu kâfir yatur (KB 6481)

“Müslüman karıştı, birbirini yiyor. Tam bir huzur bulan kafirler yatıyor.”

2.1.2.5. *erinçke teg-*: sıkıntı çekmek.

Erinçke tegürdi méni bu ölüm

Ölüm ol buzuğlı tüp üm hem ulum (KB 1544)

“Bu ölüm beni *sıkıntıya götürdü*. Temelimi, aslımı bozan ölümdür.”

2.1.2.6. *işke teg-*: işe girmek, göreve, çalışmaya başlamak.

Yiti közlüg ol kör bakışı yırak

Kayu *işke tegse* bekitür adak (KB 1855)

“Keskin gözlü ve uzak görüşlüdür. Hangi *işe başlasa* ayağını sağlam basar.”

Neçe bulğanuk *işke tegse* süzer

Neçe ters tügün erse baksa yazar (KB 1856)

“Nice bulanık *işe girse* süzer. Nice ters düğümü bakınca çözer.”

Kamuğ erdemi bar sakınuk oduğ

Kayu *işke tegse* bodur tü boduğ (KB 3146)

“Bütün erdemleri var, zeki ve günahdan sakınır.” Hangi *işe girse* boyayı boyar.

Ne törlüg bu *işke tegir* erse öz

Bağirsaklıkın teg yaruk kılğa köz (KB 4134)

“Ne türlü bir *iş olursa olsun* görevin, o işi içtenlikle yap, gözün parlar.”

Kayu *işke tegse* kéneş ötrü kıl

Tilemiş tilekke kéneşin teñeş (KB 5660)

“Hangi *işe girişirsen* giriş, danıştıktan sonra yap. Dilediğin dileklerine danışarak eriş.”

2.1.2.7. *muñka teg-*: sıkıntıya düşmek.

Méni *muñka tegrür* et öz emgetür

Ara küldürür kör ara yığlatur (KB 3595)

“Bedenim beni bunaltır, *zahmet çektirir*. Arada güldürür bak arada ağlatır.”

İdim *muñka tegdim* vefâsızka tuştum

Vefâliğ kim erki sewüg cân bereyi (KB 6574)

“Tanrım bunaldım, vefasıza düştüm. Vefalı kim varsa sevgili canımı vereyim.”

2.1.2.8. *muyanka teg-*: sevaba girmek.

Köni beg yüzi körse kutluğ bolur

Muyanka tegir hem yazukı yülür (KB 3465)

“Adil bir beyin yüzünü gören kutlu olur. *Sevaba girer* ve günahattan kurtulur.”

2.1.2.9. *tilekke teg-*: dileğine kavuşmak, huzur bulmak.

Ukuşluğ ukar ol biliglig bilir

Biligli ukuğlı *tilekke tegir* (KB 155)

“Anlayışlı anlar, bilgili bilir. Bilen, anlayan *dileğine erişir*.”

Ukuş ol burunduk anı yetse er

Tilekke tegir ol tümen ârzû yér (KB 159)

“Anlayış bir yulardır. Onu tutabilenler, bin türlü arzuya *dileğe ererler*.”

Tilekke tegir ol bu yañlığ kişi

İkigü ajunda itiglig işi (KB 331)

“Böyle bir kişi *dileğine erer*. İki dünyada işi ilerler.”

Basutçı kerek barça işni bilir

Bilip işlese er *tilekke tegir* (KB 428)

“Bütün işleri bilen yardımcı gerek. Bilip işleyerek *dileğine erişen*.”

Saňa keldim oğrap uzun yol yorıp

Tilekke bu kün *tegdim* ârzûm kanıp (KB 591)

“Sana gelmek için uzun yol yürüdüm. Bugün *dileğime erdim*, arzuma kavuştum.”

Tapıñgu kıyıksız tapuğ kılğuçı

Tapuğ siñse ötrü *tilekke tegir* (KB 615)

“Çalışan dürüstlikle hizmet eder. Bundan ötürü *dileğine erer*.”

Bayat kimke bérse ‘inâyet ülüg

Tilekke tegir boldı atlıg külüg (KB 1797)

“Tanrı kime verirse iyilikten payı, o ***dileğine erer***, adı ünlü olur.”

Törütür üdinde köñül bérnese

Tilekke tegümez bu anda basa (KB 1821)

“Yaratırken Tanrı gönül vermezse, insan hiçbir ***dileğine ulaşamaz***.”

Kıçig oğlan erken bilig öğrenür

Uluğ bolsa ötrü ***tilekke tegür*** (KB 1823)

“İnsan küçükken bilgi öğrenir. Büyüyünce bundan ötürü ***dileğine erişir***.”

Tetiglik bile er ***tilekke tegir***

Bilig bil ukuş uk işiñ ötrü kıl (KB 2627)

“Zekayla insan ***dilediğine erer***. Bilgi edin, akılla kavra, işini öyle yap.”

Bu yañlıg kerek barça erdem bilir

Bu yañlıg yalawaç ***tilekke tegir*** (KB 2637)

“Böyle bütün erdemleri bilen biri olmalı. Böyle biri elçilik işinde ***başarılı olur***.”

Esen bolsa ermiş bu yalñuk özi

Tilekke tegir ay bağırsak kozı (KB 3311)

“Esen olursa bu insanoğlu, ey cana yakın kuzu ***dileğine erer***.”

Eşittim köñülke sığurdum anı

Katıgılan ***tilekke tegürgil*** meni (KB 3860)

“İşittim ve gönümde ona yer verdim. Gayret et, beni bu ***dileğime kavuşturun***.”

Köñül ârzû kolsa negü erseni

Emi ol ***tilekke tegürse*** anı (KB 3870)

“Gönül herhangi bir şeyi arzu ederse, çaresi onu ***dileğine kavuşturacaktır***.”

Kişi bilmese öğrenür kör bilir

Bilip ötrü yalñuk **tilekke tegir** (KB 4019)

“Kişi bilmezse öğrenir bak bilir. Bildiğinden ötürü insan **dileğine kavuşur.**”

Uluğlar sözin tut yumuş kıl yügür

Uluğ sözi tutsa **tilekke tegir** (KB 4179)

“Uluların sözünü tut, hizmetlerine koş. Ulu sözü tutarsan **dileğine erişirsin.**”

Kişi öz tilekin yorısa barıp

Tegir terk **tilekke** bu kalmaz arıp (KB 5042)

“Kişi öz dileği için yürürse varıp, hemen **dileğine ulaşır**, yorulup yolda kalmaz.”

Könilik bu ol kör köni bol köni

Tilekke tegürgey könilik séni (KB 5597)

“Doğruluk budur bak, doğru ol doğru. **Dileğine kavuşturur** doğruluk seni.”

2.2. İsim + Teg- Fiilinin İyelik Ekleri ile Kullanılışı

İsim+ teg- birleşik fiilinin, taranılan metinde 1. tekil iyelik eki ve 3. tekil iyelik eklerini almış olan beyitlere rastlanmıştır.

2.2.1. Teklik 1. Kişi Eki ile Kullanışı

2 farklı isimle toplam 4 örnekte isim +teg- birleşik fiillerin 1. tekil iyelik eki aldığı tespit edilmiştir.

2.2.1.1. *elgim teg-*: el değmek (dokunmak)

Özüm kirse emdi kişiler ara

Kaçan **tegge elgim** tapuğka kör e (KB 3366)

“Şimdi ben insanlar arasına girersem, ne zaman **elim** ibadete **değer.**”

2.2.1.2. *selamım teg-*: selam ulaştırmak.

Tüzü eşleriñe yéme ök adın

Tegürsün selâmım idim kesmedin (KB 1349)

“Tanrım, yine onun arkadaşlarına da *selamımı* kesmeden *ulaştırısın.*”

Tümen miñ *selâmım* sewüg sawçıka

Tegürsün bayatım köni yolçıka (KB 3905)

“Sevgili peygambere on binlerce selam ulaştırısın. Tanrım o doğru yolu gösterene.”

Tümen miñ *selâmım tegür* sawçıka

Ol edgü kulavuz köni yolçıka (KB 6519)

“Yüz binlerce *selamım ulaştırısın* peygambere. O iyi kılavuza, doğru yolu gösterene.”

2.2.2. Teklik 3. Kişi Eki ile Kullanışı

7 farklı isimle toplam 16 örnekte isim +teg- birleşik fiillerin 3. tekil iyelik eki aldığı tespit edilmiştir.

2.2.2.1. *asgı teg-*: yararı olmak, yararı dokunmak.

Kalı *asgı tegsün* tése sen saña

Yéme edgü tutğıl ay ersig tona (KB 4363)

“Eğer sana *yararı olsun* istersen, yine iyi davran onlara ey yiğit insan.”

Mañar *asgı tegsün* añar yası yok

Süzülsün özüm din kamuğ bulğanuk (KB 4940)

“Bana *yararı dokunsun*, ona zararı yok. Varlığımdan bütün bulanıklık süzülsün.”

Sözüm tutsa *asgı* yarın *teggey* ök

Kalı tutmasa sen saña bolğa yük (KB 5393)

“Sözümü tutarsan yarın çok *yararı dokunur*. Eğer tutmazsan bu sana yük olur.”

2.2.2.2. *elgi teg-*: eli değmek; çözmek.

Bu yañlığ tü işler neçe ülüglüg

Uluğ hâcib *elgi tegir* belgölüg (KB 2501)

“Bunun gibi nice ölçülü işleri ulu hacib *çözer*, bu belli.”

2.2.2.3. *sözi teg-*: haberi ulaşmak.

Mañar *tegdi* mundağ biliglig sözi

Tamudın yırar tép tamuğluk özi (KB 292)

“Bana *ulaştı* bunca bilgili *sözü*. Cehennemlikti dedi, kurtuldu özü.”

Bu oğlan yügürdi *tegürdi sözi*

Tonın kedti turdı sewinçin özi (KB 575)

“Bu oğlan koşarak *haberi ulaştırdı*. Ay Toldı kalkıp sevinçle giyindi.”

Kayuka elig ursa itlü barır

Kayuka *sözi tegse* yetlü barır (KB 1853)

“Nereye eli dokunursa orayı ilerletir. Nereye *sözü erişirse* yeterlidir.”

2.2.2.4. *tarlıkı teg-*: dara düşmek, sıkıntıya girmek.

Elig tarlıkı tegse emdi saña

Kişike muñadma ay ersig tona (KB 4540)

“Şimdi eğer elin *sıkıntıya girirse*, ey yiğit başkasına bundan yakınma.”

2.2.2.5. *ülgi teg-*: nasibine düşmek, yararlanmak.

Kamuğ dünyâ bolsa biregüke tüz

Kalır dünyâ *ülgi tegir* iki böz (KB 1238)

“Bütün dünya bireyin olsa bile, *Payına* iki bez *düşer*, dünya kalır.”

2.2.2.6. *yası teg-*: zararı dokunmak.

Buşar bolsa begler kelip öwkesi

Yırak turğıl anda *tegürgey yası* (KB 781)

“Kızgın olursa beyler gelip öfkesi, uzak dur onlardan *zararı dokunur.*”

Yana aydı ay toldı ilig ukar

Bu til *yası tegse* tiriglik tüker (KB 976)

“Ay Toldı yine dedi: Hakan bilir ki bu dilin *zararı (dokunursa)* insanlık tükenir.”

Begi edgü bolsa anığ işçisi

Bolur kılkı edgü *tegürmez yası* (KB 2246)

“Bey iyi olursa onun işçisi, iyi tavırlı olur, *zararı dokunamaz.*”

Bu üç koşnılıktın saña asğı yok

Anıñ *yası tegse* añar osğı yok (KB 4547)

“Bu üç komşuluktan sana yarar yok. Bundan gelecek *zararı giderecek* yok.”

Kuruğluğ-turur bu zamâne^ yası

Ara asğı *tegrür* arala *yası* (KB 4926)

“Bu zamane yayı kuruludur. Arada yararı arada *zararı dokunur.*”

Negüke buzar sen bu edgülerig

Saña *yası teggey* ay köñli tirig (KB 5746)

“Niye bozuyorsun bu iyilikleri. *Zararı dokunur* sana ey gönlü diri.”

2.2.2.7. *yüki teg-*: yük olmak.

Bütün çın bolurlar katı yok büki

Kişilerke *tegmez* bularnıñ *yüki* (KB 4440)

“Bunlar doğru insanlardır, gizli saklıları yok bunlar kimseye *yük olmaz.*”

2.3. Fiil + Teg- Birleşik Fiilinin Fiilimsiler ile Kullanışı

Fiil + teg- birleşik fiilinin, taranılan metinde zarf fiil eki almış olan beyitlerine rastlanmıştır.

2.3.1. Zarf Fiil Ekleri ile Kullanışı

4 farklı fiille toplam 4 örnekte fiil +teg- birleşik fiillerin -p, ıp/ip zarf fiili eki ile -u zarf fiil eki aldığı tespit edilmiştir.

2.3.1.1. *barıp teg-*: varıp gitmek.

Barıp tegdi erse kadaşka yakın

Yırak tüşti attın küdezdi hakın (KB 3956)

“Kardeşinin yanına **varıp gitti**. Onun hatırı için atından indi biraz uzakta.”

2.3.1.2. *kel-ip teg-*: gelip ulaşmak.

Kelip tegdi ilig-turur orduka

Ögi köñli kolmış tilek ârzûka (KB 487)

“Hakanın bulunduğu şehre (**gelip ulaştı**.) geldi. Dilek ve arzusuna kavuştu.”

2.3.1.3. *sına(y)-u teg-*: sınıyıp yükselmek.

Negü tér eşit emdi kılkı silig

Sınayu tegip élke sunmış elig (KB 346)

“Ne der işit şimdi alçakgönüllü kişi, il işini **sınayıp yükselerek** eline almış.”

2.3.1.4. *yorı-p teg-*: yürüyerek ulaşmak.

Yorıp tegmegü yérke barma yadağ

Kalı bardıñ erse öz emger küçün (KB 3831)

“**Yürüyerek ulaşamayacağım** yere gitme yaya, eğer giderken kendine zorla eziyet edersin.”

Sonuç

Kutadgu Bilig’de Teg- Fiiliyle Kurulan Birleşik Fiiller adlı makale çalışmasında Kutadgu Bilig eserinin taranmasıyla tespit edilen çalışma sonucu teg- fiilinin 250 beyitten fazla yerde geçtiği görülür. İsim + teg- ve fiil +teg- birleşik fiili üzerine çalışılan bu makalede teg- fiilinin kök anlamının dışında isim veya fiil unsuruyla birleşerek oldukça geniş anlamlara girdiği görülmektedir.

İsim+ teg- ile oluşan birleşik fiilleri ismin halleri ve iyelik ekleri ile kullanışı şeklinde ikiye ayrılmıştır. İsim+ teg- birleşik fiili, hâl eklerinden sadece yalın hal ve yönelme hali ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Diğer hâl eklerine rastlanılmamıştır. İsim+ teg- birleşik fiilin iyelik ekleri ile kullanımında ise 1. tekil iyelik ve 3. tekil iyelik eklerine rastlanılmıştır. 2. Tekil iyelik eki ve diğer çoğul iyelik ekleri eser içerisinde geçmediği tespit edilmiştir.

Fiilin kendi anlamından ziyade bir isim veya fiil ile birleşerek farklı anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Karahanlı Türkçesi döneminde fiilin kendi dışında farklı anlamlarda kullanıldığı Türkçenin ne kadar kuvvetli ve zengin bir dil olduğunun göstergesidir.

Kutadgu Bilig’de teg- fiilinin isim unsurlarıyla oluşturduğu ve yalın halde kullanılan birleşik fiil yapılarında İsim+teg- kuruluşundaki yapıların karşıladığı anlamlar: asığ teg- “yararlı olmak”, çoğı teg- “kavga çıkarmak, kargaşa çıkarmak”, elig teg- “el sürmek, dokunmak; bir işi yapmak, ilgilenmek; almaya dokunmaya kalkışmak; yardım etmek; bir işe girişmek; birisinin işine karışmak”, emgek teg- “güçlülükle karşılaşır yorulmak, sıkıntıya katlanmak, sıkıntı çekmek.”, erej teg- “sıkıntısız durumda olmak, ferahlamak, dinlenmek.”, köni teg- “doğru olmak, adil olmak”, küç teg- “zulüm görmek, zahmet çekmek.”, küç basınç teg- “zahmet çekmek”, sakınç kadgu teg- “endişeye, sıkıntıya düşmek; darlık, yokluk içinde olmak.”, selam teg- “selam ulaştırmak”, tatıg teg- “zevk almak”, ülüg teg- “nasip almak, nasip olmak, kısmet olmak”, ülüş teg- “payına düşmek, nasip olmak”, yakın teg- “yakın olmak, yaklaşmak”, yanut teg- “karşılık vermek, yanıt vermek”, yodug teg- “zarar görmek, iftira atmak, yenilgiye uğratmak.” yük teg- “yük olmak, zahmet vermek, sıkıntı vermek”. Teg-/değ- fiilinin isim unsurlarıyla oluşturduğu ve yönelme hali eki ile kullanılan isim+teg- kuruluşundaki yapıların karşıladığı anlamlar: başın kökke teg- “çok sevinmek, sevinçten uçmak.”, edgüke teg- “iyi olmak, iyiliğe erişmek, iyileşmek.” erejke teg- “rahata kavuşmak, huzura kavuşmak.” inçke teg- “huzura kavuşmak”. erinçke teg- “sıkıntı çekmek.”, işke teg- “işe girmek, göreve, çalışmaya başlamak.” muñka teg- “sıkıntıya düşmek.” muyanka teg- “sevaba girmek.” tilekke teg- “dileğine kavuşmak, huzur bulmak”. Teg-/değ- fiilinin isim unsurlarıyla oluşturduğu ve iyelik eki ile kullanılan isim+teg- kuruluşundaki yapıların karşıladığı anlamlar: asğı teg- “yararı olmak, yararı dokunmak”, elgi teg- “eli değmek, çözmek, halletmek”, elgim teg- “el değmek; dokunmak”, selamım teg- “selam ulaştırmak”, sözi teg- “haberi ulaşmak”, tarlıkı teg- “dara düşmek, sıkıntıya girmek”, ülgü teg- “nasibine düşmek, yararlanmak.”, yası teg- “zararı dokunmak”, yüki teg- “yok olmak”. Fiil + teg- kuruluşundaki birleşik fiillerin karşıladığı anlamlar ise sadece 4 şekilde görüldüğü tespit edilmiştir. Tespit edilen örneklerde zarf fiil eki ile kullanıldığını görülmüştür. Bu örnekler ise barıp teg- “varıp gitmek”, kel-ip teg- “gelip ulaşmak (gelerek)”, sına- (y)u teg- “sınayıp yükselmek” ve yorı-p teg- “yürüyerek ulaşmak” olarak verilmiştir.

Kısaltmalar

KB: Kutadgu Bilig

s.: Sayfa

Çev.: Çeviren

Kaynakça

- Bayat, F. ve Çınar, M. A. (2008). *Eski Türkçe sözlük*. İstanbul: Yalın Yayınevi.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish*. Oxford.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2006). *Türk dili el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- DİA (2002). Kutadgu Bilig. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (c. 26 ss. 478-480). Ankara.
- Erbay, M. (2019). *Uygur harfli Rızvan Şah ile Ruh-Afza hikayesi’nde birleşik fiiller ve durum ekli tamlayıcıları*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig grameri-fiil*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıcından yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2007). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım.
- Ersoy, A. (2012). *Eski Anadolu Türkçesinde isim + yardımcı fiil yapısındaki birleşik fiiller*. Yayımlanmış doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Güngör, O. C. (2020). Kutadgu Bilig’de teg- fiili üzerine. A. F. Altuntaş, C. Çetiner, M. Kuleli ve M. S. Kapıcı (Yay. Haz.), “2nd International Congress On Academic Studies In Philology (Bicoasp)”: Book Of Congress Proceedings: 2-5 Eylül içinde (ss. 17-53). Trakya: Trakya Üniversiteler Birliği.
- Hacib, Y. H. (2021). *Kutadgu Bilig* (A. Çakan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi. (Türkiye’de 1942-1943 yıllarında TDK tarafından tıpkıbasım halinde yayınlanmıştır.)
- Karahan, L. (2008). *Türkçede söz dizimi- cümle tahlilleri*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TaS (2011). *Büyük Türkçe sözlük*. 18 Mayıs 2021 tarihinde <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden erişildi.
- Tietze, A. (2002). *Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen (Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati)*, İstanbul: Simurg Yayınevi.

Üşenmez, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi sözlüğü*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Wikens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch - Deutsch - Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca- Almanca- Türkçe)*, Herausgegeben von der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Universitätsverlag Göttingen.